

تبیین شاخصه‌ها و مؤلفه‌های اجتماع‌پذیری فضاهاى اجتماعى در شهر تهران (نمونه موردی مجموعه‌های اجتماعى و عمومى اراضى عباس‌آباد)

فاطمه سادات علوى نسب اشكذرى

دانشجوی دکترای مهندسی معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

سیامک بوداقپور^۱

استادیار مهندسی هیدرولوژی (آب‌های زیرزمینی)، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ژاله صابرنژاد

استادیار گروه معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۶/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۹/۲۶

چکیده

انسان‌ها برای ارضای نیازهایشان با دیگران تعامل اجتماعی دارند. در اصطلاح جامعه‌شناسی به مجموعه‌ای از انسان‌ها که با هم تعامل اجتماعی پایدار دارند، جامعه گفته می‌شود. در درون جامعه، به دلیل وجود علایق مختلف انسان‌ها و گروه‌ها، تضادهای اجتماعی وجود دارند؛ اما با وجود تضاد تعادل و ثبات جامعه حفظ می‌گردد. رابطه اجتماعی در فضا و زمان اتفاق می‌افتد. مجاورت می‌تواند علت شروع رابطه اجتماعی باشد اما شرط کافی آن نیست. ساختار فیزیکی و تقسیمات عملکردی فضا ممکن است گشاینده و یا محدود کننده فرصت‌ها برای ارتباط باشد. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش به بررسی سه فضای اجتماعی در مرکز شهر تهران در محدوده اراضی عباس‌آباد پرداخته شده است این فضاها شامل، باغ کتاب، باغ موزه دفاع مقدس و پل طبیعت است نحوه انتخاب به صورتی بوده که سلايق مختلف در انتخاب مکان‌ها در نظر گرفته شود. نتایج پژوهش، اجتماع‌پذیری فضاهاى جمعی و عمومی را در تهران در سه دسته کلی عوامل کالبدی و فعالیتی و اجتماعى نشان می‌دهد و نتایج بعد اجتماعى را نسبت به مؤلفه‌های دیگر پژوهش پررنگ‌تر نشان می‌دهد بیشترین موارد حائز اهمیت در میزان اجتماع‌پذیری و موفقیت یک مکان عمومی نسبت به مکان‌های دیگر عوامل: دسترسی، حضور مردم، راحتی، تعاملات اجتماعى، فعالیت اجتماعى، فضاهاى انعطاف‌پذیر، کیفیت و زیبایی مکان هست.

واژگان کلیدی: فضاهاى عمومى، فضای شهری، اجتماع‌پذیری، پایداری اجتماعى، تعاملات اجتماعى.

مقدمه

فضاهای عمومی یا جمعی، فضاهایی هستند که روزانه پذیرای قشر و گروه وسیعی از شهروندان از کودک تا پیر، زن و مرد و با هر دین و نژادی هستند؛ بنابراین فضاهای عمومی از پتانسیل کافی جهت تقویت انسجام اجتماعی، توسعه اقتصادی و ارتقای کیفیت زندگی جمعی برخوردار می‌باشند. تحقق مسائل مذکور، لزوم توجه به نوع طراحی و کیفیت بصری فضاهای عمومی را می‌طلبد تا این فضاها قادر باشند تا حد چشم‌گیری از محرک‌های محیطی کاسته و سبب افزایش سرزندگی و نشاط در جامعه شوند. مدیریت صحیح فضاهای عمومی می‌تواند به شکل غیررسمی سبب افزایش دانش جمعی و مهارت‌های فردی و اجتماعی ساکنان شهرها شود که این امر در سایه مشارکت مردم در امور اقتصادی، سیاسی و مدیریتی شهر و نیز افزایش سطح تعاملات اجتماعی آن‌ها محقق می‌گردد. البته نباید نقش عناصر فیزیکی محیطی را مانند نمادها و نشانه‌ها را در افزایش آگاهی و درک بصری شهروندان نادیده گرفت. بر این اساس باید به فضاهای عمومی به عنوان بستری برای تشویق شهروندان به امر مشارکت و پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی و نیز آموزشگاهی برای انتقال دانش و آگاهی‌های لازم برای بهبود کیفیت زندگی شهروندان نگریست. از این رو در این پژوهش، تلاش شده است ضمن مطالعه و بررسی ادبیات شکوفایی شهری و توسعه پایدار، به بررسی مسائلی که ضرورت توجه به مدیریت فضاهای عمومی شهری را می‌طلبد، پرداخته شود. این پژوهش از لحاظ روش تحقیق، توصیفی-تحلیلی است. نتایج پژوهش نشان دادند که توسعه و توجه به فضاهای عمومی، سبب توسعه اقتصادی شهر، ارتقای سلامت شهروندان، بهبود وضعیت آموزش شهروندان و با زنده‌سازی هویت‌های محلی شهر می‌شود.

فضاهای شهری به دلیل جوانب فیزیکی و کالبدی خود، نوعی فضای نمادین، ادراکی، مادی و حقیقی است که با شهر و کالبد شهر پیوندی عمیق دارد؛ بنابراین یک فضای شهری، فضایی است که عنصری هویت‌بخش از یک شهر تلقی می‌شود؛ به طوری که اغلب شهرهای بزرگ را می‌توان به واسطه فضاهای شهری آن بازشناخت. شهروندان علاقه‌مند به شرکت در نمایش‌های اتفاق افتاده در بستر شهر هستند. نمایش‌هایی که در یک لحظه هم‌بازیگر آن باشد، هم تماشایی، بنابراین هرچه رویدادها و وقایع در شهر قوی‌تر باشد، شهر جذاب‌تر می‌شود و فضاهای جمعی به عنوان بستر این رویدادها و وقایع در شهر بوده و به شهر هویت و زندگی و شاکله می‌بخشد. به اعتقاد بسیاری از اندیشمندان، بالاترین مرحله بلوغ فرهنگی، اجتماعی شهروندان یک شهر در فضاهای شهری به وقوع می‌پیوندد؛ همان‌جایی که علاوه بر فرم و کالبد دارای مفهومی وسیع‌تر به عنوان محتواست (Gol, 2008: 32). بنابراین، فضاهای جمعی به عنوان بطن حیات اجتماعی و شهری امروزی مطرح بوده و دارای ابعاد مختلفی می‌باشند، اما به نظر می‌رسد در کشور ما به جز معدود مواردی در حیطه طراحی شهری، همچنان به تعاریف نظری موضوع پرداخته و کمتر به مردم، فعالیت‌های آنان و فضاهای ویژه آنان توجه شده است. در صورتی که امروزه در شهرهایی که عرصه‌ای برای زندگی جمعی پیش‌بینی نمی‌شود، حیات شهری نیز در آن جریان ندارد و بدین ترتیب شهر بدون فضای جمعی را می‌توان شهر بی‌توجه به حضور شهروند ارزیابی نمود. در این پژوهش سعی بر آن است تا با شناخت فضاهای اجتماعی موفق در اراضی عباس‌آباد در شهر تهران به شاخصه‌های اجتماع‌پذیری این فضاها دست یابیم و با مقایسه

فضاها با یکدیگر به اهمیت هر مؤلفه و شاخص پی ببریم تا امکان استفاده از این مؤلفه‌ها در طراحی و شکل‌گیری سایر فضاهای اجتماعی در سرتاسر کشور استفاده شود.

این تحقیق از نظر هدف کاربردی، از نظر عده محققان: فردی، از نظر مکان تحقیق: کتابخانه‌ای - اسنادی - میدانی، از نظر نوع تحقیق: بنیادی، از نظر زمان تحقیق: مقطعی، از نظر غایت تحقیق: تبیینی است و از نظر نوع داده‌ها شامل داده‌های کمی و کیفی است. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی است. توصیفی است چرا که به توصیف و شناخت اجتماع‌پذیری در فضاهای اجتماعی و عوامل ارتقا و ایجاد آن پرداخته است. تحلیلی است چرا که نیازمند بررسی رابطه عوامل مختلف با اجتماع‌پذیری در فضاهای اجتماعی هست. در بخش توصیفی تحقیق از مطالعات میدانی و اسنادی و نظرات سایر اندیشمندان استفاده شده است. در بخش دیگر تحقیق جهت جمع‌آوری اطلاعات نمونه‌های موردی از مطالعات میدانی استفاده شده است. مکان‌های انتخابی جهت انجام تحقیق سه فضای متفاوت اجتماعی در اراضی عباس‌آباد هست، باغ کتاب، باغ موزه دفاع مقدس و پل طبیعت واقع در اراضی عباس‌آباد سه مکان انتخابی مورد نظر است، ابزار گردآوری اطلاعات در این روش پرسشنامه، مشاهده و حضور در مجموعه‌های منتخب بوده است. پرسشنامه به نحوی تنظیم شده که در جهت سنجش معیارها و زیر معیارهای اجتماع‌پذیری در فضاهای جمعی و پاسخ به سؤالات و فرضیه پژوهش باشد. مشاهده و حضور در فضا نیز توسط پژوهشگر در چندین روز متداوم در ساعات مختلف روز و حضور در تمامی فضاهاست. تجزیه تحلیل داده‌ها از سه روش این تحلیل بر پایه تحلیل محتوا و توسط پژوهشگر صورت پذیرفت. آمار توصیفی و آمار استنباطی از دیگر روش‌های تحلیل داده‌ها در این پژوهش اند. در راستای تشریح آمار استنباطی تحقیق و با توجه به موضوع و حوزه آن، فرضیه‌های تحقیق از نوع فرضیه‌های رابطه‌ای فاقد جهت هستند.

جامعه آماری در این تحقیق تمامی بازدیدکنندگان از مجموعه‌های باغ کتاب، باغ موزه دفاع مقدس و پل طبیعت واقع در اراضی عباس‌آباد هست. توزیع پرسشنامه‌ها در فضاهای مختلف این مجموعه‌ها در میان تمام افراد بازدیدکننده صورت می‌پذیرد. انتخاب حجم نمونه در ابتدا با استفاده از رویکرد کیفی داده‌هایی حاصل از مشاهده و حضور در فضا تحلیل شده است و سپس حجم نمونه در این پژوهش بر اساس جدول دو در سطح اطمینان ۹۵ درصد با خطای نمونه‌گیری ۱۰ درصد، ۱۰۰ نمونه محاسبه شده است. توزیع ۱۰۰ پرسشنامه در هر کدام از فضاها (باغ کتاب، باغ موزه دفاع مقدس و پل طبیعت واقع در اراضی عباس‌آباد) صورت گرفته است. به این ترتیب ۳۰۰ پرسشنامه در کل توزیع می‌شود و حجم نمونه انتخابی کل ۳۰۰ است. نمودار ۱ جنسیت پرسش‌شوندگان را نشان می‌دهد.

رویکرد نظری

برای شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های سازنده فضاهای جمعی عمومی باید ابعاد مؤثر در شکل‌گیری مکان به درستی شناخته شود. افراد مختلفی برای توضیح و تفسیر دقیق فضای جمعی و عمومی به بیان و بررسی محتوی و یا زمینه توجهات آن پرداخته‌اند؛ اما بر حسب حوزه کار یا گرایش خاص خود نسبت به موضوع، اغلب یک یا چند زمینه را پررنگ‌تر از بقیه موارد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند. مثلاً افرادی چون راب کریر^۱ (۱۹۷۹) زمینه‌های مورفوژیک و

کالبدی فضاها را بیشتر مورد بررسی قرار داده‌اند. رفتارگرایی چون ویلیام وایت و یان گل بیشتر بر فعالیت‌ها و رفتارهای اجتماعی در عرصه‌های عمومی تأکید داشته‌اند. مونتگومری^۱ (۱۹۹۷) یز با تأکید بیشتر بر ابعاد اقتصادی، به بررسی عرصه عمومی پرداخته است. افرادی چون کوین لینچ و جک نسر^۲ (۱۹۹۸) ابعاد بصری، ادراکی - معنایی و روانشناختی را بیشتر مورد بررسی قرار داده‌اند کین برای دستیابی به نگاهی جامع‌نگر به ماهیت عرصه عمومی لازم است با تلفیق نظریات و دیدگاه‌هایی که تاکنون راجع به زمینه‌های مورد توجه عرصه عمومی مطرح شده است، به ارائه طبقه‌بندی نوینی از مؤلفه‌های سازنده‌ی فضاهای جمعی و عمومی دست می‌یابیم.

جدول ۱: نظریه‌پردازان حوزه تأثیرات محیطی - رفتاری

نظریه‌پرداز	سال	نظریه	مؤلفه‌های کلیدی
کوین لینچ	۱۹۶۰	سیمای شهر	گره - لبه - نشانه - مسیر - حوزه عناصر پنج گانه سازنده سیمای شهر
اروین گافمن	۱۹۶۷	مطالعه رفتار در فضای عمومی	نزدیک شدن انسان‌ها به یکدیگر و تقویت تمایلات اجتماعی
راجر بارکر	۱۹۶۸	قرارگاه رفتاری	فعالیت مستمر، قلمرو محیط، ساختار محیط مکان - رفتار، بازه زمانی
اروین آتمن	۱۹۷۵	محیط و رفتار اجتماعی	خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام
آموس راپاپورت	۱۹۷۷	جنبه‌های انسان، فرم شهر	موقعیت غیرانفعالی انسان در مقابل محیط جهت‌یابی عابران پیاده در محیط‌های شهری فرهنگ، ادراک، شناخت، پسترهای رفتاری و محیط ساخته‌شده
ویلیام وایت	۱۹۸۰	زندگی اجتماعی فضاهای شهری کوچک	تأکید بر نقش اجتماعی فضاهای شهری
هابرماس	۱۹۸۰	کنش ابزاری و ارتباطی	ارتباط انسان با محیط
رومندی پاسینی	۱۹۸۴	مسیریابی در معماری	جهت‌یابی مردم در فضای شهری و توجه به نیازهای ویژه کاربران
التمن، هولویل و مور	۱۹۸۵	ارزیابی سیمای شهر	بررسی تأثیرات روانی - ذهنی فضاهای شهر بر مردم
یان گهل	۱۹۸۷	زندگی در میان ساختمان‌ها	سه گروه فعالیت در فضای شهری (ضروری، انتخابی و اجتماعی)
جان لنگ	۱۹۸۷	آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیط)	دریافت آدمی از فضا، تصورات مردم از محیط به عنوان نوعی طرح واژه ذهنی
حسین بحرینی	۱۳۷۵	تحلیل فضاهای شهری در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده کنندگان	ارائه ضوابط مناسب طراحی با تحلیل کمی و کیفی فضای خیابان و الگوهای رفتاری استفاده کنندگان به ویژه عابران پیاده
بهناز امین زاده و همکاران	۱۳۸۱	طراحی و الگوهای رفتاری پیشنهادی برای بهسازی پارک‌های شهری	سازگاری و انعطاف‌پذیری مکان رفتاری از طریق مطالعه سلسله مراتب نیازهای انسان
لقایی و همکاران	۱۳۹۰	باز زنده‌سازی پارک شهر در محله سنگلج باهدف بهبود کیفیت اکولوژیکی و اجتماعی	شناخت کلیه لایه‌های فیزیکی، بیولوژیکی، اجتماعی، فرهنگی و زیبایی‌شناسی و الگوهای رفتاری استفاده کنندگان

Source: (Research findings)

به نظر می‌رسد علاوه بر مؤلفه‌های یاد شده که طی سالیان توسط نظریه پردازان معمار و شهرساز مطرح شده است، مؤلفه دیگری نیز هست که ضامن بقاء و حیات کیفیت در فضاهای عمومی است. گاه فضاها با وجود طراحی مناسب و توجه اولیه به چهار مؤلفه کالبد، عملکرد، معنا و زمینه اجتماعی، دچار زوال تدریجی کیفیت می‌شوند.

شکل ۱: ابعاد کیفیت‌های عرصه عمومی Source: Research findings

بنابراین کیفیت‌های عرصه عمومی قابل طبقه‌بندی به چهار مؤلفه "کالبدی"، "عملکردی"، "اجتماعی" و "معنایی" است که مؤلفه "مدیریت" ضامن تحقق آن‌هاست. کیفیت‌های مرتبط با هر مؤلفه عرصه عمومی به نمایش درآمده است. کیفیت‌های معنایی حاصل برآیند و رابطه کیفیت‌های کالبدی، عملکردی و اجتماعی هستند که تصویر و ادراکی از عرصه عمومی برای انسان فراهم می‌آورند. از مهم‌ترین کیفیت‌های معنایی می‌توان به "قابلیت زیست"، "سرزندگی" و "حس مکان" اشاره کرد که تحقق آن‌ها در گروهی خلق مکان است. در لغت‌نامه رابرت کوان، "سرزندگی" شهر بازتاب سطح شلوغی آن در اوقات مختلف شبانه روز و در بخش‌های مختلف است؛ سرزندگی قابلیت یک مکان مهیج، دعوت‌کننده و معاشرت‌پذیر برای حضور طیف متنوعی از اقشار جامعه است که به اهداف مختلف (درگیری فعال یا غیرفعال، برگزاری مراسم، رویدادها و غیره)، برای انجام فعالیت‌های گوناگون (اعم از فعالیت‌های اجباری، اختیاری و اجتماعی) و در ساعات متفاوت شبانه‌روز، برای گذراندن زندگی جمعی خود در آن مکان گرد هم می‌آیند (Dehghan, 2012). از جمله افرادی که اخیراً به مطالعه پیرامون معنای مکان پرداخته، گوستافسون (۲۰۱۱) است. وی در پژوهش خود مدلی سه وجهی متشکل از "شخص"، "دیگران" و "محیط" ارائه داده است و معتقد است که معنای مکان حاصل تعامل این سه وجه است. گوستافسون همچنین در بخشی دیگر از مطالعات خود چهار عامل زیربنایی را که در شکل‌گیری معنی نقش بسزایی دارند معرفی کرده که شامل تمایز، ارزشمندی، پیوستگی و تغییر است. (Gustafsson, 2011).

درواقع افراد بر اساس تجارب، ارتباطات اجتماعی، احساسات و افکار خود در بستر کالبدی فضا به آن مفهوم مکان می‌بخشند (سردمن، ۲۰۱۳). گیرین مکان را با سه مشخصه موقعیت جغرافیایی ویژه، شکل کالبدی و هویت شامل معنا و ارزش تبیین می‌کند (Girin, 2000). رولف (۱۹۷۶) و کانتر (۱۹۷۷) به‌طور کلی عناصر اصلی مکان را می‌توان شامل قرارگاه کالبدی، فعالیت‌های درون آن و معانی بر خواسته از آن دانست که رابطه عاطفی میان انسان و مکان و ابعاد مختلف تجربه مکان توسط افراد پرداخته است. بنا به اعتقاد وی محیط دارای معانی مختلفی از جنس معانی مثبت و منفی است که این معانی بسته به نوع تجربه یک محیط توسط افراد به دست می‌آید. یک محیط ممکن است برای فردی دارای معنای مثبت بوده و برای فردی دیگر، معنایی منفی به همراه داشته باشد که این امر وابسته به نوع ادراک و نحوه تجربه محیط توسط افراد است. گونه‌های مختلف تجربه محیط توسط افراد به‌پیش زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی آن‌ها بستگی دارد (مانزو، ۲۰۱۵). در این جدول به جمع‌بندی نظریات نظریه‌پردازان می‌پردازیم؛

جدول ۲: جمع‌بندی نظرات نظریه‌پردازان

دیدگاه	نظریه‌پرداز
توانایی در برانگیختن احساسات انسانی به‌واسطه کیفیاتی بستگی دارد که آن را از سایر فضاها متمایز می‌کند	لینچ (۱۹۶۰)
مکان به‌عنوان یک مرکز معنا و یک حوزه توجه معرفی شده است که بر تجربیات انسانی، روابط اجتماعی، عواطف و شناخت مستقر است	توان (۱۹۷۷)
عناصر اصلی مکان را شامل قرارگاه‌های کالبدی، فعالیت‌های درون آن و معانی برخاسته از آن می‌دانند.	رولف (۱۹۷۶) و کانتر (۱۹۷۷)
زمینه‌های مورفوزیک و کالبدی فضاها را بیشتر مورد توجه قرار داده است	راب کریر (۱۹۷۹)
مردم یا فرهنگ (شامل مجموعه ارزش‌ها، باورها، جهان‌بینی‌ها و...) به محیط معنا می‌دهند.	رآپاپورت (۱۹۸۲)
معنای مکان حاصل رابطه بین عناصر کالبدی فضا و الگوهای ذهنی می‌داند.	لینچ (۱۹۸۴)
اجزای اصلی تشکیل‌دهنده مکان را بستر، موقعیت و حس مکان (معنای مکان) می‌داند.	اگنیو (۱۹۸۷)
مکان فضایی است که در یک فرایند فرهنگی، فردی و گروهی معنادار می‌شود	لوو و آلمن (۱۹۹۲)
مکان را شامل سه مؤلفه موقعیت جغرافیایی ویژه، شکل کالبدی و هویت که شامل معنا و ارزش است می‌داند	گیرین (۲۰۰۰)
معنای مکان از تعامل سه پارامتر شخص، دیگران و محیط به دست می‌آید	گوستافسون (۲۰۱۱)
فضای اجتماعی و رای تجربیات احساسی و قابل‌درک و شامل اعتقادات فرهنگی و فعالیت‌هایی است که انسان را به محیط پیوند می‌دهد	ستالو (۲۰۱۲)
درواقع افراد بر اساس تجارب، ارتباطات اجتماعی، احساسات و افکار خود در بستر کالبدی فضا به آن مفهوم می‌بخشند	استرد من (۲۰۱۳)
گونه‌های مختلف تجربه محیط توسط افراد به‌پیش زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی آن‌ها بستگی دارد	مانزو (۲۰۱۵)

Source: (Research findings)

پس از برآیند آرای نظریه‌پردازان که در جدول بالا نشان داده شده چهار مؤلفه کالبدی، ادراکی، اجتماعی، فعالیتی جهت سنجش و بررسی انتخاب شدند. در ادامه در جدول پایین به ریز مؤلفه‌های کلی مؤلفه‌ها اشاره می‌شود و سپس در جدول برآید ریز مؤلفه‌های مورد نیاز در پژوهش استخراج خواهد شد.

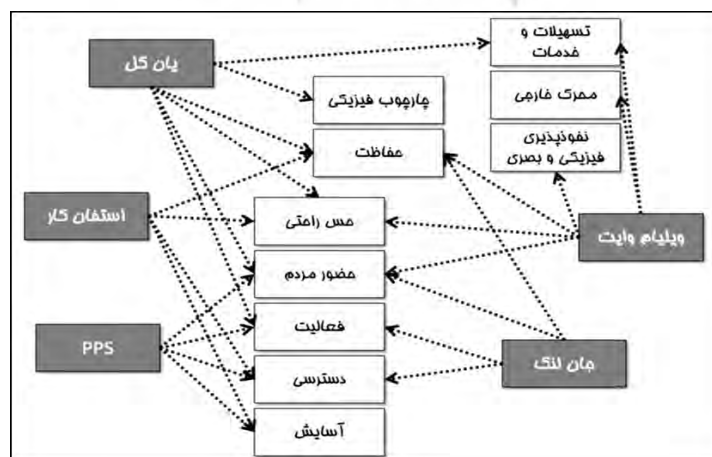
جدول ۳: برآید ریز مؤلفه‌های مورد نیاز در پژوهش ۲

مؤلفه کالبدی	مؤلفه فعالیتی	مؤلفه اجتماعی
تناسب و محصوریت	اختلاط عملکرد و فعالیت	معاشرت پذیری
آسایش اقلیمی	تسهیل دسترسی	ایمنی و امنیت
نفوذپذیری	تنوع عملکردی	همه شمولی
تبدیل پذیری کالبدی	گردشگری شهری	انعطاف‌پذیری و انطباق‌پذیری
زمینه و تشخص سیما	تبدیل‌پذیری عملکردی	قرارگاه رفتاری
شفافیت	بر (جداره(فعال و سرریز فعالیتی	زندگی شبانه
غنا و تنوع کالبدی		
مؤلفه معنایی		
قابلیت زیست	حس تعلق	حس زمان
خوانایی	خاطرات جمعی	غناى حسی
تجسم پذیری	حس مکان	تشخص و هویت
سرزندگی		

Source: (Research findings)

فضای جمعی حاصل و نتیجه تعامل فرهنگ، اجتماع و قوانین حاکم بر اجتماع هست که حقوق مدنی و شهروندی را به وجود آورده و با توجه به توانمندی و اقتضاء و نیاز ساکنان جنبه‌های اقتصادی، فرهنگی و... در شهر را شامل می‌شود و بستر شهر و میزان توانمندی و پتانسیل شهر بر قوام این تعاملات مؤثر هست؛ به عبارت دیگر تعاملات دو عامل شهر و شهروند در شکل‌گیری فضاهای جمعی مؤثر بوده و به ظهور فضاهای جمعی در شهر کمک می‌کند. هال (۱۳۷۶) به منظور مطالعه تعاملات جمعی در فضا مفاهیمی همچون اجتماع‌پذیری را مورد مطالعه قرار داده است. در مطالعه وی محیط به دو دسته محیط‌های اجتماع‌پذیر و محیط‌های اجتماع گریز دسته‌بندی شده‌اند. محیط‌های اجتماع‌پذیر موجب تشویق و ترغیب رفتارهای اجتماعی و جمعی می‌گردند و محیط‌های اجتماع گریز تعاملات جمعی را کم می‌نمایند. بر اساس دیدگاه لارس لراپ (۱۹۷۲) ایجاد فضای عمومی که پذیرای افراد مختلف باشد باید دارای عوامل ذیل باشد:

- تأمین قلمرو، امنیت، ساختار منسجم، تداوم، خوانایی و قابل پیش‌بینی بودن فضاها
- وجود تسهیلات مناسب در فضا، پاسخگویی، راحتی و آسایش محیطی
- میزان اطلاعات، شور و هیجان محیطی که مستلزم وجود ابعادی چون پیچیدگی و رمز آلودگی، آموزش، گوناگونی و تضاد، انتخاب، خلوت و دل‌بستگی در فضا است (Lang, 2002).

شکل ۲: عوامل مختلف تشکیل دهنده بک فضای عمومی Source: (Research findings)

بر اساس پژوهش‌های انجام شده، عوامل فوق در سه دسته کلی عوامل کالبدی و فعالیتی و اجتماعی قرار می‌گیرند. عواملی که بر بعد کالبدی تأکید می‌کنند چون تأمین خلوت، قلمرو، خوانایی، آسایش و امنیت هستند و عواملی همچون تجارب محیطی، حضور و تعاملات اجتماعی بر بعد فعالیتی فضا اشاره دارند (Daneshpour & Charkhian, 2007). به طور خلاصه عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری فضا را به تفکیک دو مؤلفه فوق می‌توان در جدول ذیل مشاهده نمود.

جدول ۴: عوامل مؤثر بر اجتماع‌پذیری فضا

مؤلفه	ابعاد
کالبدی	موقعیت قرارگیری و دسترسی‌ها
	فرم، هندسه، نظم، هماهنگی، هارمونی، تنوع ابعاد و تناسبات و سایر ابعاد زیباشناسانه
اجتماع‌پذیری	شکل‌گیری و سامان‌دهی فضاها
	مشکلات و موانع تحرکات استفاده‌کنندگان
فعالیتی	ارزیابی عملکردی فضاها
	نحوه استفاده کاربران از فضا
شرایط و ویژگی‌های اجتماعی انجام فعالیت	

Source: (Research findings)

جهت تدوین مدل مفهومی پژوهش پس از بررسی تعاریف و مفاهیم، بررسی آرای نظریه‌پردازان و پژوهشگران و تجارب جهانی پیرامون مفهوم اجتماع‌پذیری فضا و نظر اساتید و مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده که در فصول قبل بدان پرداخته‌ایم، معیارها و زیر معیارها با یکدیگر تطبیق داده شده و اشتراکات به عنوان معیارها و زیر معیارهای این پژوهش انتخاب شده‌اند. ابعاد اجتماع‌پذیری و جذب مخاطب در سه بعد کالبدی، اجتماعی و فعالیتی در این پژوهش تقسیم‌بندی شده است که دارای معیارها و ریز معیارهای مطابق با خود هست.

جدول ۵: معیارها و زیر معیارها

بُعد	مؤلفه	معیار
کالبدی	دسترسی	دسترسی کالبدی مناسب
	راحتی	راحتی فیزیکی
	حفاظتی	حفاظت اقلیمی حفاظت ایمنی
اجتماعی	تسهیلات	تسهیلات و خدمات کافی
	کیفیت زیبایی	کیفیت زیبایی
		پویایی و جذابیت
	چارچوب فیزیکی	شفافیت فضا
		رمزگرایی و ابهام نمادسازی
	وحدت و نظم در طراحی	وحدت و نظم در طراحی
		انطباق با فرهنگ و آداب و رسوم
	فضاهای انعطاف‌پذیر	فضاهای انعطاف‌پذیر
		حفاظت امنیت
	راحتی	آسایش روانی (هم آوایی با طبیعت)
آسایش روانی		
حضور مردم	آسایش روانی (کاهش آلودگی صوتی و...)	
	لزوم حضور قشر فرهیخته	
تعاملات اجتماعی	حضور تمامی اقشار	
	تعاملات اجتماعی خود سازمان یافته	
دسترسی	تعاملات اجتماعی تصادفی	
	دسترسی اجتماعی	
فعالیت بیرونی	وجود فعالیت اجتماعی	
	فعالیت	فعالیت جانبی

Source: (Research findings)

محیط‌شناسی پژوهش

بزرگ‌ترین شهر و پایتخت ایران و مرکز استان تهران و شهرستان تهران است. جمعیت آن ۸۲۴۴۵۳۵ نفر است^۱ و بیست و پنجمین شهر پرجمعیت جهان به شمار می‌آید. مساحت این شهر ۷۳۰ کیلومتر مربع است.^۲ این شهر یکی از بزرگ‌ترین شهرهای غرب آسیا و بیست و هفتمین شهر بزرگ دنیا است. شهر تهران، در شمال کشور ایران و جنوب دامنه رشته‌کوه البرز واقع شده است. این شهر دارای یک شبکه متراکم بزرگ‌راهی و چهار خط فعال مترو است که فقط در بهار سال ۱۳۹۰، ۱۲۹ میلیون مسافر را جابه‌جا کرده‌اند.

نقشه ۱- موقعیت کشوری کلان‌شهر تهران

Source: (ResearchGate)

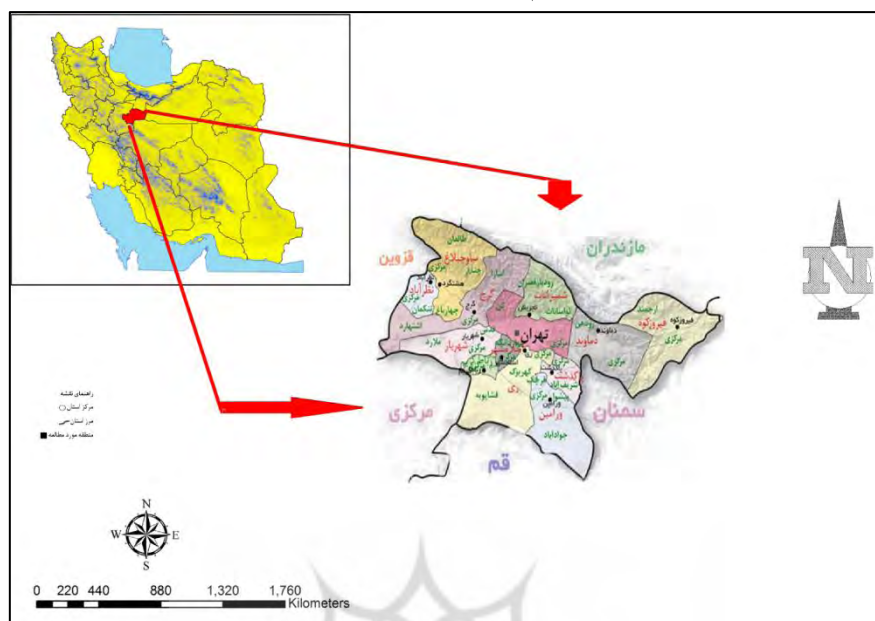
از دهه ۱۳۴۰ تهران مرکز جذب مهاجران زیادی از سرتاسر ایران بوده است.^۳ ساکنان اصلی تهران اقوام فارسی‌زبان بودند، البته هم‌اکنون این شهر دارای اقوام مختلفی است و عمده زبان محاوره‌ای در این شهر فارسی است. بیشتر مردم در این شهر زبان فارسی با لهجه تهرانی دارند. دیگر اقوام ساکن تهران عبارت‌اند از گُرد، آذربایجانی، گیلک، مازندرانی، ارمنی، عرب، لر. تراکم جمعیت در تهران بین ده هزار و هفتصد تا بیش از یازده هزار تن در هر کیلومتر مربع برآورد می‌شود که بنا بر آمار نخست بیستمین شهر پرتراکم جهان است. شهر تهران در شمال ایران، در کوهپایه‌های جنوبی رشته‌کوه البرز در حد فاصل طول جغرافیایی ۵۱ درجه و ۲ دقیقه شرقی تا ۵۱ درجه و ۳۶ دقیقه شرقی، به طول تقریبی ۵۰ کیلومتر و عرض جغرافیایی ۳۵ درجه و ۳۴ دقیقه شمالی تا ۳۵ درجه و ۵۰ دقیقه شمالی به عرض تقریبی ۳۰ کیلومتر گسترده شده است. ارتفاع شهر در بلندترین نقاط شمال به حدود ۲۰۰۰ متر و در جنوبی‌ترین نقاط به ۱۰۵۰ متر از سطح دریا می‌رسد. تهران از شمال به نواحی کوهستانی و از جنوب به نواحی

۱. آمار بزرگ‌ترین شهرهای جهان». بازبینی شده در ۱۰ اوت ۲۰۱۲

۲. مساحت حاشیه‌های پایتخت سه برابر مساحت شهر تهران است. وبگاه همشهری آن‌لاین. بازبینی شده در ۱ اکتبر ۲۰۰۸.

۳. بازگشت مهاجرت به تهران. Aftabir.com، ۱۸ مهر ۱۳۸۶. بازبینی شده در ۷ اوت ۲۰۱۱.

کویری منتهی شده، در نتیجه در جنوب و شمال دارای آب و هوایی متفاوت است. نواحی شمالی از آب و هوای سرد و خشک و نواحی جنوبی از آب و هوای گرم و خشک برخوردارند.

نقشه ۲: موقعیت استان تهران

Source: (Research findings)

ساختار اداری ایران در تهران متمرکز شده است. تهران به ۲۲ منطقه، ۱۳۴ ناحیه (شامل ری و تجریش) و ۳۷۰ محله تقسیم شده است. نماد شهر تهران برج آزادی است. برج میلاد نیز نماد دیگر آن به حساب می‌آید. تهران میزبان نزدیک به نیمی از فعالیت‌های صنعتی ایران است، کارخانجاتی در زمینه تجهیزات خودرو، برق و الکترونیک، منسوجات، شکر، سیمان و مواد شیمیایی در این شهر واقع شده‌اند، تهران همچنین بازار بزرگ فرش و محصولات مبلمان در سراسر ایران است. در جنوب حومه تهران یک پالایشگاه نفت به نام پالایشگاه نفت تهران وجود دارد. در تهران و حومه، اماکن تاریخی مذهبی نظیر مساجد، کلیساها، کنیسه‌ها و آتشکده‌های زرتشتیان قرار گرفته‌است. در فهرست گران‌ترین پایتخت‌های دنیا در سال ۲۰۰۸ میلادی، تهران در پله آخر قرار داشت. تهران همچنین در فهرست گران‌ترین شهرهای دنیا و بر مبنای شاخص هزینه‌های زندگی، در پله یکی مانده به آخر جای دارد. تهران از جهت تولید ناخالص داخلی رتبه پنجاه و ششم و با لحاظ کردن جمعیت منطقه شهری، رتبه بیست و نهم را در بین شهرهای دنیا دارد مردم تهران ۳۳٪ از مالیات کشور را پرداخت می‌کنند.

اراضی عباس آباد

عباس آباد یکی از محله‌های شهر تهران است که بخش عمده آن در منطقه ۷ شهرداری تهران و بخش کوچکی از آن در منطقه ۶ شهر تهران واقع شده است. این محله در واقع قسمتی از اراضی بزرگ عباس آباد محسوب می‌شود. نام خیابان اصلی این محله نیز خیابان عباس آباد هست که پس از هفتم تیر ۱۳۶۰ به نام خیابان شهید بهشتی تغییر یافت. از خیابان‌های مهم این محله می‌توان به سهروردی، آپادانا، نیلوفر، نوبخت، مهناز، اندیشه، سورنا، میرعماد و پارسا

اشاره کرد. این محله از شرق به خیابان شریعتی از شمال به بزرگراه رسالت و اراضی عباس‌آباد، از غرب به خیابان ولیعصر و محله یوسف‌آباد و از جنوب به خیابان مطهری (تخت طاووس) منتهی می‌شود.

اراضی عباس‌آباد که اکنون به عنوان نگین سبز تهران شناخته می‌شود، در گذشته‌ای نه چندان دور، تنها تپه‌های خاکی بود که هیچ کاربردی برای شهروندان تهرانی نداشت اما با تغییر رویکرد مدیریت شهر تهران از یک نهاد صرفاً خدماتی به یک نهاد اجتماعی رفته رفته تبدیل به قطب گردشگری و فرهنگی پایتخت ایران اسلامی می‌شود. اراضی عباس‌آباد با ۶۸ هکتار وسعت در بین مسیرهای بزرگراه‌های مدرس، همت و رسالت قرار دارد. این اراضی که قبلاً جزو معدود اراضی دست نخورده و بکر تهران محسوب می‌شد، امروزه تبدیل به مجموعه عظیم تفریحی بی نظیری شده است. طراحی و احداث فضاهایی چون باغ کتاب، باغ هنر، باغ موسیقی، باغ موزه دفاع مقدس، باغ فلسفه و هر باغی که بتوان به عرضه فرهنگ و هنر در آن پرداخت، از جمله طراحی‌های اراضی عباس‌آباد تهران است.

بر اثر توسعه و گسترش شهر تهران اراضی به یکی از مناطق مهم و مرکزی شهری تهران تبدیل شد، موقعیت ویژه اراضی و قرار گرفتن آن در راستای محور قدیمی و تاریخی شهر تهران از شهرری تا شمیران و همچنین تنها اراضی بزرگ اشغال نشده‌ای که در میان بافت‌های پرتراکم تهران، به صورت جزیره‌ای با ارزش باقی مانده است، در کنار آن محور طبیعی تپه‌های شهر تهران به دلیل استقرار در دامنه‌های کوهستان البرز دارای ارزش‌های طبیعی و چشم‌اندازهای زیبایی است که می‌تواند نقش هویت‌بخشی نزدیک با طبیعت، محیط سبز را برای تهران ایفا نماید و ارزش گران‌قدر و یگانه اندوخته‌ای برای شهر تهران است که با مقیاس منافع کوتاه‌مدت و ریالی قابل برآورد و محک نیست.

با توجه به اهمیت اراضی از نظر عوارض طبیعی، دید و منظر، وسعت زیاد، موقعیت قرارگیری مناسب تاکنون چندین طرح جامع و تفصیلی توسط مشاورین ایرانی و صاحب‌نامان معماری و شهرسازی دنیا، تهیه شده است و بر اهمیت موقعیت ذهنی و واقعی اراضی بیشتر افزوده است.

اهداف طرح جامع اراضی

اهداف اراضی با توجه به رویکرد "حفاظت با توسعه حداقل با تأکید بر کاربری فرهنگی و فضای سبز" به قرار زیر تنظیم شده است:

۱. تبدیل اراضی به مرکز اجتماعی فرهنگی.
۲. تأمین بخشی از نیازهای فضایی، کالبدی شهر تهران.
۳. تقویت عرصه عمومی در زندگی شهر و شهروندان تهران.
۴. بهره‌برداری کارآمد از اراضی.
۵. تضمین پایداری زیست‌محیطی.
۶. حفظ کیفیت طبیعی تپه‌ها و انطباق با ویژگی‌های مورفولوژیک.
۷. تأمین مالکیت عمومی بر کل اراضی.
۸. ارتقا کیفیت محیط طبیعی.
۹. ارتقاء فضاهای بازو بسته که در دسترس همگان باشد.

۱۰. حفظ و ارتقاء توان‌های اکولوژیک و پیوستگی درونی با بافت پیرامونی.
 ۱۱. تأمین حداقلی از فضاهای انتفاعی.
 ۱۲. تأمین پیوند تجانس و تعامل جدی اراضی عباس‌آباد و با متن و حاشیه کلان‌شهر تهران از یک سو و سطوح ملی و بین‌المللی از سوی دیگر در چارچوب معیارهای توسعه پایدار شهری.
 ۱۳. تضمین پایداری زیست‌محیطی و بهره‌برداری کارآمد از اراضی عباس‌آباد متناسب با تحولات درازمدت شهر تهران.
 ۱۴. کمک به کارآمدی و پالایش عملکردی، فعالیتی و فضایی مرکز قدیم و موجود شهر تهران.
 ۱۵. انطباق با ویژگی‌های مورفولوژیک، فضایی و عملکردی شهرهای ایرانی و اسلامی با تأکید بر بهره‌گیری از ارزش‌های طبیعی، محیطی و زیبایی‌شناختی اراضی.
 ۱۶. حفظ کیفیت تپه‌ها به عنوان یکی از چهار لکه ذخایر و باقی‌مانده اکولوژیک درون‌شهری تهران و استفاده از فرصت تکرار نشدنی آن در تحقق توسعه پایدار شهری و پالایش زیست‌محیطی تهران.
- جهت سنجش مدل مفهومی ساخت شده برای ارتقاء فرهنگ پذیری و اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی، بخشی از شهر تهران شامل (اراضی عباس‌آباد) منطقه ۷ تقسیمات شهری انتخاب شده است. اراضی عباس‌آباد که اکنون به عنوان نگین سبز تهران شناخته می‌شود، در گذشته‌ای نه چندان دور، تنها تپه‌های خاکی بود که هیچ کاربردی برای شهروندان تهرانی نداشت اما با تغییر رویکرد مدیریت شهر تهران از یک نهاد صرفاً خدماتی به یک نهاد اجتماعی رفته رفته تبدیل به قطب گردشگری و فرهنگی پایتخت ایران اسلامی می‌شود. اراضی عباس‌آباد با ۶۸ هکتار وسعت در بین مسیرهای بزرگراه‌های مدرس، همت و رسالت قرار دارد.

جدول ۶: جدول سوات برای اراضی عباس‌آباد

نقاط قوت و فرصت‌ها	نقاط ضعف و تهدید
- دارا بودن زیستی و اکولوژیک به نسبت مناسب، همچون آب، هوا، بارندگی، باد، ارتفاع و شیب.	- جای داشتن در شرایط اقلیم نیمه بیابانی با رطوبت کم و تابش آفتاب.
- دارا بودن توان فیزیکی برای پذیرش انواع کاربری‌ها از توسعه شهری تا حفاظت.	- نفوذناپذیری بخش بزرگی از زمین‌ها.
- دارا بودن شرایط مناسب دید و منظر شهری.	- وجود سازندهای بالقوه سانحه خیز و آسیب‌پذیر.
- اهمیت در ساختار سیمای سرزمین شهری تهران برای انسجام بخشی به شبکه‌های اکولوژیک باز، سبز، جریان هوا، آب و جز آن‌ها	- وجود تهدیدهای زیست‌محیطی ناشی از آلودگی آب‌های زیرزمینی و سطحی ناشی از فاضلاب جذبی و رواناب‌های آلوده، آلودگی هوا ناشی حضور بزرگراه‌های متعدد در پیرامون و درون زمین‌ها.
	- وجود شیب‌های بسیار تند در برخی از نقاط زمین‌ها.
	- وجود تهدیدهای بالقوه ناشی از دست‌اندازی برای تصرف و قطعه قطعه کردن زمین‌ها.
	- جای داشتن در شرایط اقلیم نیمه بیابانی با رطوبت کم و تابش آفتاب.

Source: (Research findings)

این اراضی که قبلاً جزو معدود اراضی دست نخورده و بکر تهران محسوب می‌شد، امروزه تبدیل به مجموعه عظیم تفریحی بی‌نظیری شده است. طراحی و احداث فضاهایی چون باغ کتاب، باغ هنر، باغ موسیقی، باغ موزه دفاع مقدس، باغ فلسفه و هر باغی که بتوان به عرضه فرهنگ و هنر در آن پرداخت، از جمله طراحی‌های اراضی عباس‌آباد تهران است. اماکن باغ کتاب، باغ موزه دفاع مقدس و پل طبیعت به عنوان سه فضای جمعی و چند فرهنگی به عنوان نمونه‌های موردی پژوهش انتخاب شده است. باغ کتاب تهران از شرق با کتابخانه ملی ایران، از شمال شرقی با

فرهنگستان‌های علوم و زبان و ادبیات فارسی، از شمال غربی با باغ هنر و از غرب با باغ‌موزه دفاع مقدس همسایه است. وسعت باغ کتاب تهران ۱۱۰ هزار متر مربع است که ۶۵ هزار متر مربع آن ساختمان نمایشگاهی، تالارهای همایش و اداری است و مابقی آن را فضای سبز و یک دریاچه مصنوعی تشکیل می‌دهد. فضای داخلی باغ کتاب تهران شامل ۱۶ سالن نمایشگاهی هر یک به مساحت ۲۰۰۰ مترمربع و در دو طبقه بنا شده است. قرار است باغ کتاب تهران پس از تکمیل، به عنوان یک نمایشگاه کتاب دائمی در چهارفصل سال به نمایش و ارائه کتاب پردازد. دسترسی از باغ کتاب به باغ موزه و پل طبیعت به صورت پیاده و دوچرخه به راحتی امکان‌پذیر است؛ و پل طبیعت تهران یک پل دو طبقه پیاده‌رو و غیر خودرویی است که در عباس‌آباد تهران قرار دارد. این پل که از نمادهای شهر تهران است. از عرض بزرگراه مدرس می‌گذرد و بوستان‌های طالقانی در شرق و آب و آتش در غرب را به هم متصل می‌کند. دلیل انتخاب این ۳ مکان در اراضی عباس‌آباد رویکرد متفاوت مکان‌ها نسبت به هم است و معمولاً اقشار متفاوت با فرهنگ‌های متفاوتی از این فضاها بازدید می‌کنند.

تصویر ۱: تصویر اراضی عباس‌آباد (Source of Abbas Abad Renovation Company, 2014)

تحلیل یافته‌ها

جهت سنجش مدل مفهومی ساخته شده برای ارتقاء اجتماع‌پذیری فضاهای عمومی، بخشی از شهر تهران شامل (اراضی عباس‌آباد) منطقه ۷ تقسیمات شهری انتخاب شده است. اراضی عباس‌آباد که اکنون به عنوان نگین سبز تهران شناخته می‌شود، در گذشته‌ای نه چندان دور، تنها تپه‌های خاکی بود که هیچ کاربردی برای شهروندان تهرانی نداشت اما با تغییر رویکرد مدیریت شهر تهران از یک نهاد صرفاً خدماتی به یک نهاد اجتماعی رفته رفته تبدیل به

قطب گردشگری و فرهنگی پایتخت ایران اسلامی می‌شود. اراضی عباس‌آباد با ۶۸ هکتار وسعت در بین مسیرهای بزرگراه‌های مدرس، همت و رسالت قرار دارد.

جدول ۱: جدول سوات مکان انتخابی

نقاط قوت و فرصت‌ها	نقاط ضعف و تهدید
- دارا بودن توان زیستی و اکولوژیک به نسبت مناسب، همچون آب، هوا، بارندگی، باد، ارتفاع و شیب.	- جای داشتن در شرایط اقلیم نیمه بیابانی با رطوبت کم و تابش آفتاب.
- دارا بودن توان فیزیکی برای پذیرش انواع کاربری‌ها از توسعه شهری تا حفاظت.	- نفوذناپذیری بخش بزرگی از زمین‌ها.
- دارا بودن شرایط مناسب دید و منظر شهری.	- وجود سازندهای بالقوه سانحه خیز و آسیب‌پذیر.
- اهمیت در ساختار سیمای سرزمین شهری تهران برای انسجام بخشی به شبکه‌های اکولوژیک باز، سبز، جریان هوا، آب و جز آن‌ها	- وجود تهدیدهای زیست‌محیطی ناشی از آلودگی آب‌های زیرزمینی و سطحی ناشی از فاضلاب جذبی و رواناب‌های آلوده، آلودگی هوا ناشی حضور بزرگراه‌های متعدد در پیرامون و درون زمین‌ها.
	- وجود شیب‌های بسیار تند در برخی از نقاط زمین‌ها.
	- وجود تهدیدهای بالقوه ناشی از دست‌اندازی برای تصرف و قطعه‌قطعه کردن زمین‌ها.
	- جای داشتن در شرایط اقلیم نیمه بیابانی با رطوبت کم و تابش آفتاب.

Source: (Research findings)

در جدول زیر به معرفی فضاهای مورد بررسی می‌پردازیم.

جدول ۲: معرفی مکان‌های مورد بررسی

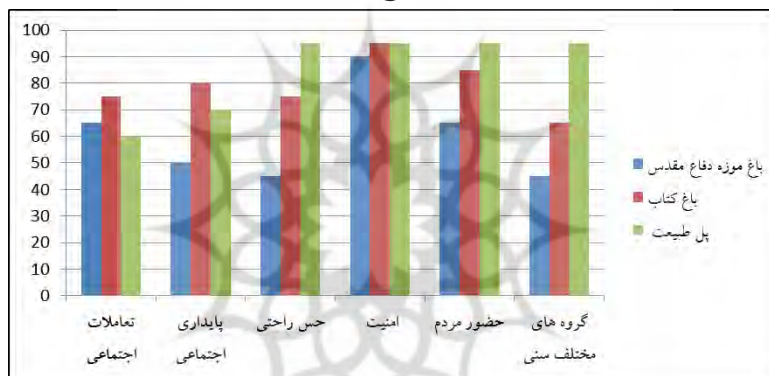
مکان	ابعاد	کاربری	تصویر
باغ کتاب	۱۱۰ هزار متر مربع است.	ساختمان نمایشگاهی، تالارهای همایش و اداری است و مابقی آن را فضای سبز و یک دریاچه مصنوعی تشکیل می‌دهد.	
باغ موزه دفاع مقدس	موزه با زیربنای ۲۰۵ هزار متر مربع	تالارهای هفتگانه، باغ راه، دریاچه مصنوعی، آبنمایش، سالن‌های آمفی‌تئاتر و سراسرنما تشکیل شده و با استفاده از تکنولوژی‌های دیجیتال سعی در انتقال مفاهیم تاریخ انقلاب اسلامی و دفاع مقدس دارد.	
پل طبیعت	طول این پل ۳۰۰ متر بوده و وزن سازه‌اش ۲۰۰۰ تن هست. این پل ۷۰۰۰ متر مربع مساحت داشته و عرض پل در نقاط مختلف بین ۶ متر تا ۱۳ متر متغیر است	پل طبیعت بزرگ‌ترین پل غیر خودروبی ایران محسوب می‌شود؛ انواع فضاهای تفریحی از نمایشگاه و کافی‌شاپ گرفته تا گالری و رستوران‌های متنوع	

Source: (Research findings)

پیرو، موارد حائز اهمیت از نظر برآیند نقطه نظرات نظریه‌پردازان و تحلیل‌های انجام گرفته به شرح موارد ذیل هست؛

۱- بعد اجتماعی

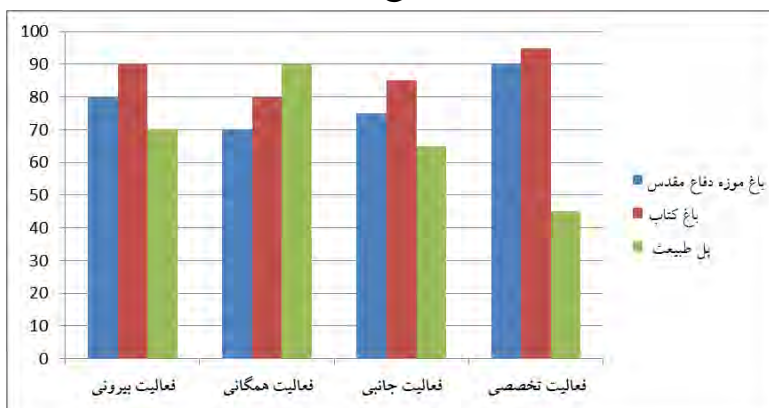
جهت بررسی بعد اجتماعی پنج معیار به طور جداگانه در نظر گرفته شده که در این بعد نیز تحلیل کیفی، آمار توصیفی و استنباطی جهت سنجش هر معیار به کار گرفته شده است. نتایج به تفکیک هر معیار در نمودار آمده است. بر اساس این معیارها پل طبیعت از دیگر فضاها اجتماع پذیرتر است. این فضا با توجه به معیارهای مطرح شده مزایایی مانند وجود آرامش نسبی در فضا، حضور پررنگ افراد در فضا، امنیت، استفاده همه گروه‌های سنی و جنسی و... نسبت به دیگر فضاها دارد که توانسته است موجب حضور افراد در ساعات مختلف روز باشد. تعاملات اجتماعی که عامل مهمی است به موجب این حضور حاصل شده است به نحوی دیگر می‌توان گفت تعاملات اجتماعی خود موجب اجتماع‌پذیری بیشتر فضا می‌شود. در نتیجه می‌توان گفت پل طبیعت به دلیل داشتن دید و منظر مناسب و پیاده‌مداری ایجاد کرده گروه‌های سنی متنوع‌تری را در خود جای می‌دهد.

نمودار ۱: مقایسه معیارهای بعد اجتماعی در فضاهای مورد بررسی (Research findings)

۲- بعد فعالیتی

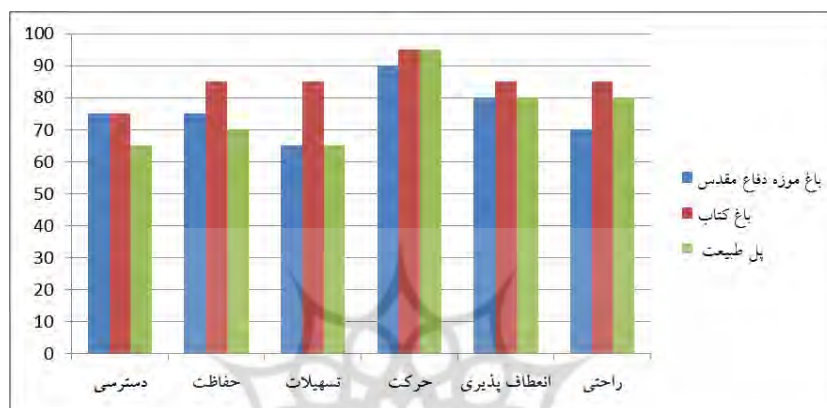
جهت سنجش بعد فعالیتی دو معیار در نظر گرفته شده است. نتایج حاصل از آزمون در نمودار ۳ به صورت مقایسه‌ای نشان داده شده است. در قالب این بعد می‌توان به صراحت اظهار داشت که فضاهای عمومی محلی بعد فعالیتی ضعیفی دارند و باغ کتاب با وجود داشتن کاربری سینما و کتابخانه علاوه بر فضاهای دیگر در موزه و پل طبیعت موجب کشش بیشتر افراد به فضا و در نتیجه اجتماع‌پذیری بیشتر آن شده است.

نمودار ۲: مقایسه معیارهای بعد فعالیتی در فضاهای مورد بررسی (Research findings)

۳- بعد کالبدی

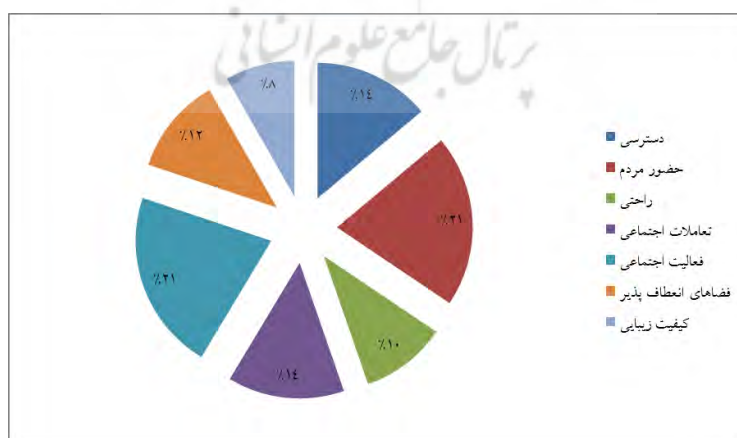
بعد کالبدی شامل هفت معیار است که جهت سنجش هر معیار زیرمعیارهایی در نظر گرفته شده و جهت تحلیل آن‌ها از سه روش کیفی، آمار توصیفی و استنباطی بهره گرفته شده است. نتایج هر معیار به صورت جداگانه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. نمودار ۴ نتایج را در هر معیار به صورت مقایسه‌ای مابین فضاهای مورد پژوهش نشان می‌دهد. باغ کتاب در هر معیار بالاترین درصد را به خود اختصاص داده است، دسترسی مناسب، تسهیلات و امکانات کافی، انعطاف‌پذیری ف پذیري بالا، راحتی و... موجب شده که این فضا نسبت به دو فضای دیگر در جایگاه بالاتر و جاذب جمعیت از هر دو مکان دیگر به سمت خود باشد.

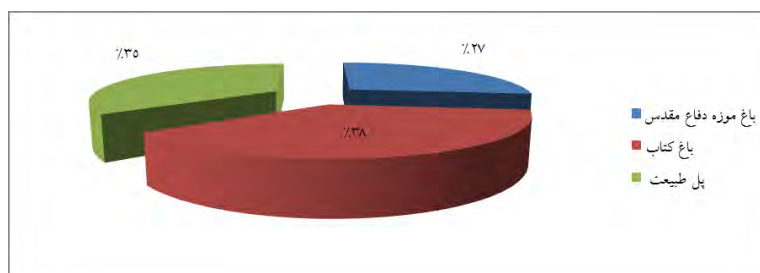
نمودار ۳: مقایسه معیارهای بعد کالبدی در فضاهای مورد بررسی (Research findings) Source:

۴- تحلیل مقایسه‌ای فضاهای جمعی در دو مقیاس

طی مطالعاتی که صورت گرفت می‌توان به نتایجی از این دست نیز اشاره کرد. دلیل انتخاب باغ کتاب به دلیل موفق بودن این فضا در جذب افراد است. باغ کتاب با وجود خدمات و تسهیلات و جذابیت‌هایی که دارد به عنوان فضایی موفق عمل کرده و از اجتماع‌پذیری بالایی نیز برخوردار است. باید توجه داشت که استفاده مردم از فضاهای عمومی محلی‌شان به دلیل جذابیت این فضاها مشخصاً هست. چون کارکرد فضاهای مطرح شده شهری هست و محلی نیست.

نمودار ۴: دلایل انتخاب فضای عمومی (Research findings) Source:

نمودار ۵: مقایسه اجتماع‌پذیری در فضاهای مورد بررسی (Research findings) Source:

نتیجه‌گیری و دستاورد علمی پژوهشی

ارتقاء تعاملات اجتماعی از مهم‌ترین فاکتورهایی است که در پایداری اجتماعی نقش بسزایی دارد. افراد بر اساس منافع خود، ارتباطات اجتماعی را شکل داده و بر اساس توقعات، هنجارها و نقش‌های معین خود، به آن می‌پردازند؛ بنابراین نحوه حضور فرد در مکان به همراه سایرین، عاملی قوی در تصمیم فرد برای ماندن آن است. افراد در جست‌وجوی مکان‌هایی که در آن افرادی با خصوصیات مشابه آن‌ها به لحاظ قوم، مذهب، تحصیلات، درآمد و نژاد مشابه حضور دارند بشناسند. فضاهایی که برای تعاملات اجتماعی در نظر گرفته می‌شوند باید دارای ویژگی‌هایی باشند، لذا این پدیده‌ی اجتماعی باید در دسترس تمام شهروندان باشد. به ابعاد انسانی فضاهای عمومی توجه کرده و آن را عامل حضور مشتاقانه مردم و مشارکت آنان باشد. مشارکت در حیات جمعی در خلق یک فضای جمعی بسیار مؤثر است. کیفیات کالبدی یک فضای عمومی مانند پله‌ها، آب‌نماها، یادمان‌ها و... در تشویق و حضور افراد مؤثر است. بر اساس هرم نیازهای انسانی مازلو احتیاجات افراد به دو گروه تقسیم می‌شود دسته اول نیازهای مادی و جسمانی است که در صورت ارضای این دسته، طیف دیگری از نیازها مطرح می‌گردد که به بعد روحی و روانی زندگی انسان بازمی‌گردد بر این اساس یکی از نیازهای فطری انسان‌ها از جمله شهروندان، نیاز به روابط اجتماعی است بدین ترتیب روابط اجتماعی هم یک نیاز فطری و لذا هدف است و هم وسیله ارضای نیازهای دیگر. بطوریکه انسان بدون این روابط اجتماعی قادر به زیستن نیست. بنابراین انسان در جهت رفع این نیاز، ناگزیر به انجام فعالیت‌هایی است که نحوه انجام این فعالیت‌ها را اصطلاحاً "رفتار" گویند، رفتار انسانی برآیندی از انگیزه‌ها و نیازهای فرد، قابلیت محیط، تصویر ذهنی فرد از دنیای خارج و برآیندی از ادراک او و معنایی که این تصویر برای او دارد، است. رفتار تنها تابع فعالیت نیست بلکه ترکیبی از فعالیت، زمان و مکان بوده و الزامات زیر را می‌طلبد:

- فعالیتی که قابلیت انجام شدن به طرق مختلف داشته باشد.
 - بخش خاصی از محیط که حال و هوای متناسب با رفتار داشته باشد.
 - برقراری ارتباط مناسب میان دو مورد فوق
 - یک دوره زمانی خاص.
- بنابراین اجتماع، فرهنگ، زمان و محیط بر بروز رفتارها تأثیر دارند در این میان محیط یا همان فضای شهری به عنوان بستری است جهت دو نوع رفتار:
- رفتار فردی: فرد این شکل خاص از فعالیت را به دلیل آنکه دیگران حضور دارند اختیار می‌کند اما به تنهایی قادر به تکمیل آن است و برای انجامش نیازی به دیگران ندارد.

• رفتار جمعی: شکلی از فعالیت که بدون وجود دیگران ناقص می‌ماند لذا انجام نمی‌گیرد، مثل شکل‌گیری یک گفتگو که نیاز به حداقل دو نفر دارد.

در رابطه با تعاملات اجتماعی که نوعی رفتار جمعی محسوب می‌گردد تئوری‌های گوناگونی ارائه شده است که در جدول زیر بیان شده است.

جدول ۷: تئوری‌های تعاملات اجتماعی

• پیشگام:	• تأکید بر:	• تئوری:
• هومانز	• مبادله جریانات و سرمایه‌ها	• مبادله منابع
• کلمن	• افزایش بازده و کاهش زیان	• تئوری انتخاب عقلانی
• بلومر	• تعابیر، مذاکرات، تغییرات نقش‌ها، هنجارات و پایگاه‌ها	• تعاملات نمادین
• گافمن	• مدیریت ادراکات و خاطرات	• تحلیل‌های بصری
• گلرینکل	• اثر هنجارات از پیش موجود	• روش‌شناسی قومی
• بوردیو و کالینز	• اثرات پایگاه سلسله‌مراتبی	• تئوری برخورد

(Source: Research findings)

در این تحقیق تأکید بر آن جنس از تعاملاتی است که نزدیک به تئوری بلومر بوده و به تعاملات نمادین می‌پردازد، طرفداران نظریه کنش متقابل نمادین استدلال می‌کنند که عملاً همه کنش‌های متقابل میان افراد انسانی متضمن تبادل نمادهاست. هنگامی که ما در کنش متقابل با دیگران قرار می‌گیریم دائماً در جستجوی سرخ‌هایی هستیم برای این که چه نوع رفتاری در آن زمینه مناسب است و این که چگونه آنچه را که منظور دیگران است تعبیر کنیم یکی از کاربردهای نظریه کنش متقابل نمادین در تحلیل وضعیت‌های چهره به چهره است. بنابراین تعاملات یا کنش متقابل اجتماعی در این رساله به معنای ارتباط چهره به چهره بین حداقل دو نفر از افراد (شهروندان) است که بهره‌مندی آنان از امکانات و منابع اجتماعی و اقتصادی را به دنبال دارد، این ارتباطات و تعاملات اجتماعی در مقیاس‌های گوناگون از جمله واحد همسایگی و محله رخ داده و مقیاس‌های بزرگ‌تر و سطح شهر را نیز دربر می‌گیرد. (عباس زاده، ۲۰۰۹) کنش متقابل یعنی این که افراد در ارتباط با یکدیگر عمل می‌کنند و موجب ساختن عمل یکدیگر می‌گردند به عبارت دیگر تعامل و یا کنش متقابل وقتی پدید می‌آید که رفتار یا فعالیت یک شخص، فعالیت شخص دیگر را در پی داشته باشد.

تعاملات را حاصل شرایط عاطفی است، ما در مقابل افرادی که به آن‌ها علاقه‌مندیم و یا حس بدی نسبت به آن‌ها داریم، عکس‌العمل متفاوت نشان می‌دهیم؛ و عموماً این گونه فرض می‌کنیم که احساسات ما به صورت بی‌اختیار و غیرقابل کنترل برانگیخته می‌شود.

و جوه مختلف تعاملات عبارت‌اند از:

- تعاملات به صورت مبادله و رقابت (مبادله و تئوری انتخاب عقلانی)
- تعاملات نمادین (ارتباط لفظی و غیرلفظی)

بر این اساس انواع تعاملات در ۳ دسته رقابت، سلطه و مشارکت طبقه‌بندی می‌شود که در جدول زیر آمده است.

جدول ۸: انواع تعاملات اجتماعی

مشارکت	رقابت	تسلط
ضعیف	متوسط	بالا
اعتماد	حسادت	ترس
بالا	متوسط	ضعیف
		سودمندی

Source: Research findings

از آنجایی که شهروندی یک نقش اجتماعی است و هر نقش اجتماعی شامل تکالیف و حقوق می‌شود بنابراین مطابق نظر کلمن شهروندی یک نوع سرمایه اجتماعی نیز هست زیرا هم در برگیرنده انتظارات و هم هنجارهای قوام یا ضمانت اجرایی است.

با این وصف که تعامل اجتماعی نیز نوعی رفتار جمعی بوده و سرمایه اجتماعی است، پس ضروری است که جهت برطرف ساختن این نیاز شهروندان، فضایی متناسب با آن فعالیت و رفتار وجود داشته باشد تا این دو عامل یعنی رفتار و محیط بتوانند در ارتباطی دو سویه با یکدیگر نیاز شهروندان را برآورده نمایند.

در عرصه شهرها ارتباطات و تماس‌های بین شهروندان یا به تعبیر دیگر تعاملات اجتماعی میان آنان منجر به کاهش حس فردگرایی و جدایی‌گزینی میان افراد گردیده و حس تعلق خاطر و مشارکت آنان در مسائل مختلف مربوط به شهر را در پی دارد در این رابطه هومانز و دیگران به این نتیجه رسیده‌اند که در گروه اجتماعی یک نوع احساس مشترک نیز وجود دارد، یعنی هرچه که کنش متقابل بین افراد بیشتر باشد، علاقه آن‌ها به یکدیگر و به دنبال آن محیط انجام فعالیت بیشتر می‌شود.

با توجه به مطالب فوق نیاز به فضاهای مطلوب شهری که بتوانند پاسخگوی نیازهای شهروندان بوده و با جذب رضایتمندی‌شان بتوانند آن‌ها را به حضور در عرصه‌های شهری ترغیب نمایند ضروری است که در این میان نقش فضاهای عمومی و جمعی تعیین‌کننده تر است. فضاهای عمومی شهری به عنوان مکانی برای حفظ ارزش‌ها و گنجینه‌های فرهنگی و هنری هر منطقه و قومی و یکی از مهم‌ترین بناهای آن شهر یا کشور مطرح‌اند و هر روز تأثیر و جای پای خود را پررنگ‌تر، در تاریخ، فرهنگ و معماری تثبیت می‌کنند. مردم از اینکه در کنار همشهریان خود هستند، لذت می‌برند. در نتیجه به مرور فرهنگ جمعی برای استفاده از فضایی جمعی را می‌یابند و مسئولان باید به مردم جامعه به اندازه حضور در یک فضای همگانی و زندگی مسالمت‌آمیز برای ساعاتی از روز اعتماد کنند و از گردهمایی‌های سالم در شهر واهمه‌ای نداشته باشند. شهر بستری برای تعاملات اجتماعی شهروندان هست؛ بنابراین یکی از عوامل پایداری شهر وجود این تعاملات اجتماعی در بستر شهر است این تعاملات اجتماعی، به دلیل آنکه انسان علاقه به زیست جمعی دارد به وجود می‌آید ولی در صورتی که به ارزش‌ها و علایق انسان پاسخ داده نشود و یا محترم شمرده نشود، موجبات دل‌سردی و سرخوردگی برای حضور در فضاهای عمومی برای شهروندان فراهم شده و انزوا اتفاق می‌افتد.

پیرو درک و شناخت دقیق‌تری نسبت به فضاهای جمعی و عمومی موجود در شهر تهران و خواسته‌های مخاطبین در راستای افزایش جذب مخاطبین اجتماعی و فرهنگی نسبت به طراحی و اخذ نظر مخاطبان از طریق پرسشنامه اقدام گردید نتایج حاصل از پرسشنامه و با نتایج به دست آمده از نظرات اندیشمندان در ارتباط میان فضاهای جمعی و اجتماع‌پذیری مقایسه گردید و برآیند آن در ادامه توضیح داده می‌شود؛ اما باید به این نکته توجه داشت صرف حضور در دیگر فضاهای عمومی تعاملات اجتماعی اتفاق نمی‌افتد و فرد فقط به بخش کوچکی از نیازهای اجتماعی خود یعنی در جمع بودن پاسخ می‌دهد. در نتیجه توجه به ابعاد اجتماعی فضا در طراحی بناهای فرهنگی و یافتن ارتباط بین کیفیت‌های فضایی و مفاهیم اجتماعی از جمله اجتماع‌پذیری در موفقیت این فضاها از اهمیت زیادی برخوردار است. اجتماع‌پذیری یکی از مفاهیم به کار رفته در حوزه روان‌شناسی محیطی است که به فضاهایی گفته

می‌شود که چند منظوره‌اند و تأمین‌کننده بسیاری از فعالیت‌های روزمره و مورد استفاده کاربران هستند و هماهنگی اجتماعی کاربران را تأمین می‌کنند. بر همین اساس و طی مطالعات صورت گرفته می‌توان نتیجه گرفت که با توجه به تقسیم‌بندی معیارها در سه بُعد کالبدی، اجتماعی و فعالیتی:

۱. بیشترین بخش حائز اهمیت، فعالیت‌ها و اتفاقات انجام شده در محیط هست که در "بُعد اجتماعی" جای گرفته است شامل تعاملات خود سازمان یافته چون برگزاری مراسم‌ها متناسب با مناسبات و رویدادهای فرهنگی و اجتماعی و مذهبی، تعاملات اجتماعی تصادفی جهت افزایش مشارکت‌های عمومی و دسترسی تمامی اقشار از گروه‌های سنی و جنسی مختلف هست.

۲. در رتبه دوم بُعد فعالیتی شامل افزایش فضاهایی جهت انجام گفت‌وگوهای صمیمانه و دوستانه و نیز سایر فعالیت‌های جنبی چون رستوران، کافه‌ها و فروشگاه‌های فرهنگی و صنایع دستی و... در قالب این بُعد می‌توان به صراحت اظهار داشت که فضاهای عمومی محلی بعد فعالیتی ضعیفی دارند و باغ کتاب با وجود داشتن کاربری سینما و کتابخانه علاوه بر فضاهای دیگر در موزه و پل طبیعت موجب کشش بیشتر افراد به فضا و در نتیجه اجتماع‌پذیری بیشتر آن شده است

۳. در رتبه سوم بُعد کالبدی مواردی چون دسترسی‌های مجموعه (قرارگیری در بافت شهری، دسترسی به فضای عمومی شهر و حمل و نقل عمومی)، راحتی فیزیکی و تأمین حفاظت از منظر مباحث اقلیمی و ایمنی فضا، تأمین تسهیلات و امکانات کافی، لحاظ نمودن مباحث زیبایی‌شناسی، شفافیت فضا، هست که هر ۳ فضای مورد بررسی با توجه به موقعیت قرار گیری تقریباً در اندازه قرار خواهند گرفت.

طی مطالعاتی که صورت گرفت می‌توان به نتایجی از این دست نیز اشاره کرد؛ و دلیل انتخاب باغ کتاب به دلیل موفق بودن این فضا در جذب افراد است. باغ کتاب با وجود خدمات و تسهیلات و جذابیت‌هایی که دارد به عنوان فضایی موفق عمل کرده و از اجتماع‌پذیری بالایی نیز برخوردار است. باید توجه داشت که استفاده مردم از فضاهای عمومی محلی‌شان به دلیل جذابیت این فضاها مشخصاً است. چون کارکرد فضاهای مطرح‌شده شهری هست و محلی نیست.

References

- Smith, Philip Daniel (2008), *An Introduction to Cultural Theory*, Translated by: H. Pouyan, Office of Cultural Research, Second Edition, Tehran
- Bazrafkan, Kaveh, Gypsum, Maryam, 2011. "Research on the Social Dimensions of Sustainability and its Relation to Architecture", Second National Conference on Sustainable Architecture, March 7, 2011. Hamadan, Sama Educational and Cultural Center.
- Partovvi, Parvin. 2012. Public Space and Women. Seminar on Women and Urban Issues. Tehran: Tehran Municipality.
- Pour Jafar, Mohammad Reza, Tavakai, Akbar, Khorati farmer, Ahmad Reza. 2010 "i Factors. Affecting Planning for Neighborhoods and Residential Environments Proportional to the Growth and Development of Urbanization in Third World Countries , International Journal of Road and Building, 76, 72-81.
- Tibalds, Francis. 2009. Citizen-oriented urbanism. T: Mohammad Ahmad Yinejad. Isfahan: Soil.
- Jacobs, Jane. 2008. Death and Life of Major American Cities. D: Hamid Reza Parsi and Arezou Platonic, Tehran: University of Tehran.
- Qing, Francis DC (1989), *Form Architect, Space Order*, Translated by: Zohreh Gharagozloo, University of Tehran, Third Edition, Tehran

- Daneshpour, Seyed Abdollahi and Charkhchian, Maryam. 2009. Designing Components of Responsive Public Spaces Design. Geography and Planning, Tabriz University
- Rapaport, Amos (2003), Cultural Origins of Architecture, Translated by: Sadaf al-Rasoul and Maple Bank, Imaginary Quarterly, Issue 8, Winter
- Rafi'i, Mojtaba and God, Zahra. 2009. Investigating horns and criteria affecting citizens' satisfaction with urban public spaces. Strategy,
- Ranjbari, Zahra. "Writing on Social Sustainability in the context of a Healthy Society", National Conference on Contemporary Iranian Architecture and Urban Development, 2010. Bayza: Islamic Azad University of Bayza Branch.
- Zandieh, Mehdi, Pordevinejad, Samira, 2010. "Sustainable Development and its Concepts in Iranian Residential Architecture", Journal of Housing and Rural Environment. 130, 2-21.
- Shukoi, Hussein. 2004. Social Ecology of Cities, Volume 2, Tabriz Institute for Social Research and Humanities.
- Schultz, Christian Nuremberg. 2005. Architecture, Presence, Language and Location. T: Alireza Ahmadian. Tehran: Niloufar.
- Fergas, Joseph. 2000. The Psychology of Social Interaction: Interpersonal Behavior. D: Mehr Firouzbakht and Khashayar Beigi. Tehran: Abjad.
- Carmona, Matthew. 2011. Public Places, Urban Spaces, Different Dimensions of Urban Design. T: Zahra Ahriyo others. Tehran: Tehran Art University.
- Crooked, Susan and Lennard, Henry. 1998. Design of urban space and social life. D: Rasool Mojtaba Pour. Journal of Architecture and Urban Development, 7 (44) and 45 (40 - 30).
- Gol, Ian. 2008. Living in the Space Between Our Structures. D: Shima Shasti, first edition. Tehran: Academic Jihad Publishing Organization.
- Lang, Jan (2004), Creating Architectural Theory: The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design, Translated by Alireza Einifar, Tehran University Press, Tehran - Iran
- Mahfouzi, Seyyed Mohammad Sadegh, Hashemian, Seyyed Mohammad Taghi, Rostami, Mostafa, (188), Six Analytical Speeches on the Manicure of Iranian Land Culture and Art, Ibn-3 Sina Research Institute, Tehran
- Madani Pour, Ali. 2009. Public and private spaces of the city. T: Farshad Nourian. Tehran: Urban Planning and Processing Company.
- Folk, Karim, Lunar, Hesam. 2011. Architectural Requirements Influencing Substation Space Station Socialization. Urban Management
- Mansouri, Ali, 2010, Hijab and Wear in Iranian-Islamic Urban Planning Sample: Field Texture of Shiraz City, Journal of Housing and Rural Environment. 130, 38
- Naghizadeh, Mohammad (2002), The Impact of Architecture and the City on Cultural Values, Fine Arts, Summer 81, no. 11
- Official Website of Tehran Municipality District 7, 2013.
- Hall, Edward T. Hall. 2008. Hidden later. Manouchehr Tabibian. Tehran: University of Tehran
- Michael Y MAK and Clinton J PEACOCK, Social Sustainability: A Comparison of Case Studies in UK, USA and Australia, 17th Pacific Rim Real Estate Society Conference, Gold Coast, 2011
- Bell, Paul A. 2001. Environmental Psychology. Orlando: McPeck
- Hall, Edward T. 1990. The Hidden Dimension. N.Y: Doubleday
- Altman, Irwin. 1975. The Environment and Social Behavior: Privacy, Personal Space, Territory, Crowding. California: Brooks/Cole
- Tybaldz, F. (2008). Urban-oriented citizens. Translated to Persian by Ahmadinejad, M. Isfahan: Khak.
- Van Raaij, W. F. (1983). Shopping Center Evaluation and Patronage in the City of Rotterdam. Economic Psychology .Rotterdam: Erasmus.
- Whyte, W. (1980). Social life of small urban space. Conservation. Project for Public Spaces, US nonprofit organization for creating and sustaining public places. www.pps.org. (Accessed in 10 november 2014.)